

Pensar la nostra actualitat:
Joan Fuster i la filosofia

Neus Campillo (ed.)

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Índex

Introducció de <i>Neus Campillo</i>	9
JOSEP-MARIA TERRICABRAS	
<i>Fuster o la minada crítica</i>	21
TOBIES GRIMALTOS	
<i>Fuster, un escèptic entre ferroviosos</i>	37
MARGARITA BOLADERAS	
<i>L'ètica del segle XXI segons Joan Fuster</i>	57
MERCÈ RIUS	
<i>El descèdit de la realitat i la filosofia</i>	75
ANTONI RIERA	
<i>L'obra de Joan Fuster, composició amb baix continu</i>	101
JOAN FUSTER	
<i>La filosofia i els filòsofs</i>	125

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotogràfic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Els autors, 2010

© De la fotografia de la coberta:

Arxiu Joan Fuster (Sueca)

© De la present edició:

Universitat de València, 2010

www.uv.es/publicacions

publicacions@uv.es

Producció editorial: Maite Simon

Disseny de l'interior: Inmaculada Mesa

Maquetació i disseny de la coberta: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-370-7841-0

Dipòsit legal: V-3984-2010

Impressió: Imprenta Palàcios

- KLEIN, Peter (2009): «Skepticism», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2009 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2009/entries/skepticism/>>.
- MIRA, Joan Francesc (1995): «Sobre Joan Fuster, el país i la política», dins Joan Fuster, *Un país sense política*, Alzira, Bromera, 5-19.
- MOLLA, Toni (1992): *Joan Fuster. Converses inacabades*, València, Tàndem.
- RUIRA, Antoni (1993): *La raó moral de Joan Fuster*, Barcelona, Curial.
- ROIG, Monserrat (2003): *Personatges: Sr. Fuster*, TVE-Catalunya (21-XII-1977), dins Joan Fuster, *De viva veu*, Catarroja, Afers, 197-214.
- SERRA, Antoni (2003): entrevista a *Última hora*, Mallorca (31-VIII-1963), dins Joan Fuster, *De viva veu*, Catarroja, Afers, 129-134.
- SEXTO EMPIRICO (1993): *Esbozos pirrónicos*, Madrid, Gredos.
- SIMBOR, Vicent (ed.) (2006): *Joan Fuster: relacions personals, relacions literàries*, València, Universitat de València
- SORIA, Enric (2003): «D'un escèptic en un país de fervorosos», dins Joan Fuster, *De viva veu*, Catarroja, Afers, 9-19.

L'ètica del segle XXI segons Joan Fuster

Margarita Boladeras
Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Què podem esperar de Joan Fuster quan parla d'ètica? És un pensador que critica la metafísica i considera que els metafísics d'avui segueixen les passes dels reblegs d'abans, encara que en dissimulin l'aparença (entrada «Metafísica» del *Diccionari per a ociosos*), i estén la seva crítica als mètodes de la filosofia en general i vol allunyar-se al màxim dels procediments dels filòsofs, com ens indica en un paràgraf de *L'home, mesura de totes les coses*¹:

La meua pretensió, en aquesta nota, com sempre, és assemblar-me com menys millor a un filòsof, perquè sento una particular desconfiança pels mètodes, les preocupacions i els resultats d'aquesta espècie docent. (213)

No creu en la perfecció de l'home i desconfia de les utopies:

la veritat és que, els qui estem acostumats a la concepció de l'home tradicional, mirem amb una suspicàcia instintiva tota oferta «utòpica». I més que res, perquè desconfiem de la «perfecció». En primer lloc, la considerem incompatible amb l'home. I després, la remem, si ens ha de venir imposada, com una tirania implacable. Dubto que la nostra posició sigui la justa, però no podem evitar-ho. (192)

1. J. Fuster (1991), *L'home, mesura de totes les coses*, *Obres completes*, vol. 6, Assaigs 2. Barcelona, Ed. 62.

Remarca els aspectes materials i biològics de l'ésser humà, però, al mateix temps radicalitza el jo:

(...) Jo sóc (...) anatomia i fisiologia a seques –i una tènida, intermitent, lleu consciència de ser-ho. (...) Un home, què val? Certament, la moral, l'exploració econòmica, la ciència són més importants que un sol home. Però, i si l'home en qüestió sóc jo...?²

Presenta el jo com la mesura de totes les coses:

Ja coneixeu el cèlebre aforisme grec: «Joan Fuster és la mesura de totes les coses».³

I al mateix temps afirma que el jo és relatiu, atès que depèn de l'entorn, de les nocions que, sense saber-ho, orienten les seves accions:

Les idees que tens; les idees que et tenen. Aquestes últimes –i tu no ho saps– són les que practiques.⁴

Demana que acceptem el que som, tot fent un exercici de distanciament i d'autocrítica:

Acceptat tal com ets. Però procura, de seguida, convertir aquesta acceptació en un remordiment.⁵

Quina ètica del futur pot proposar un autor com aquest? Ens aporta alguna llum? Molts filòsofs donaran una contesta negativa, considerant que és massa escèptic, reduccionista i contradictori en les seves anàlisis i propostes. La meua resposta és afirmativa i crec que Fuster toca alguns punts clau de la difícil cruïlla en què es troba l'ètica actual i del futur, sent també coherent amb les idees suares comentades.

Jacobo Muñoz, en el seu article «Joan Fuster, entre el compro-

2. J. Fuster (1965), *Causar-se de depressió*, Barcelona, Editorial A. C., p. 204.
3. J. Fuster (1981), *Indagacions i propostes*, Barcelona, Edicions 62, p. 225.
4. J. Fuster (1960), *Judicis finals*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, p. 35.
5. *Ibid.*, p. 35.

miso y el distanciamiento», ens diu que se «sentia hereu: d'Erasme a Montaigne, dels grans moralistes francesos a Voltaire i, a la fi, de Gide a Sartre. Sense oblidar, és clar, a Bertrand Russell»,⁶ aquest autor que Fuster ens recomana amb les seves maneres tan característiques: «Creieu-me, que és una recomanació feia de tot cor. Llegiu Bertrand Russell. No és un filòsof, és un desinfectant».⁷

CONCEPTES MORALS A L'OBRA DE JOAN FUSTER

Un pensament d'aquest tremp no pot defugir els problemes ètics i morals i són molts els escrits en què tracta temes d'aquests àmbits i sempre fidel al seu estil de referències concretes als fets de la gent i l'experiència del dia a dia, allò que ell creu que el separa radicalment de les elucubracions filosòfiques i que, sens dubte, és la matèria de la moral.

Així, per exemple, en el *Diccionari per a ociosos*, l'entrada «Justícia» parteix dels casos de Oberg i Knochen, dos alemanys criminals de guerra, alliberats pels francesos el 1963, i de les protestes que això va provocar. Aquest fet li dona peu a una reflexió sobre les víctimes i els boxins, els malfactors habituals i els criminals de guerra (aquests «són el pol oposat del lladre i de l'assassí «de tamany natural»»), la natura del Codi Penal i l'enlequeïda del Dret natural...

Altres entrades com: Avarícia, Cinisme, Covardia, Egoisme, Escepticisme, Home, Humiliació, Indignació, Llibertat, Malícia, Mentir, Morir, Perdó, Sexe, Temperança, Venjança, Vici, Xenofòbia, a més de la dedicada a l'Ètica, són de l'àmbit moral i expressen amb claredat el seu interès.

Escric d'acord amb el que escriu Jacobo Muñoz⁸ sobre la tasca que es proposà Joan Fuster com a intel·lectual i que, crec jo, també caracteritza la seva manera de entendre l'ètica:

6. Jacobo Muñoz (2004), «Joan Fuster, entre el compromiso y el distanciamiento», *Quaderns de filosofia i ètica*, 34 (2004), p. 64.
7. J. Fuster, *Judicis finals*, op. cit., p. 71.
8. Muñoz, op. cit.

l'intel·lectual amb qui (...) Fuster s'identificà al llarg de molts anys de «jornaler de l'escriptura» fou el guiat per l'anys de «condiuar amb el seu treball a la creació de lucidesa i autonomia, a la creació i cultiu de la consciència històrica (...)». Alçat, en fi, que no s'autocensurava ja com la llar de la veritat ni cercar que el mèrit de l'intel·lectual radiqui en l'exemplaritat de la seva vida (...), ni en la seva capacitat de arriscar presó i mort per les seves idees, (...) ni en els seus coneixements generals, (...) sinó en la *qualitat de la seva intervenció en el procés general d'humanitat social*. I'n el procés, per dir-ho de manera més solenne, d'autopropiació racional del món per l'espècie humana. (66)

Aquest objectiu li sembla primordial a Fuster, perquè creu que és l'única manera de sortir de la misèria material i espiritual. Els pobles i les persones que no treballen en aquesta direcció no tenen futur, i en molts casos ni tan sols present, i ell volia ser un punyal del moviment d'il·lustració que calia emprendre amb força en el nostre país.

El desenvolupament del saber en general i de les ciències en particular esdevé absolutament necessari per poder resoldre els problemes de tot tipus que se'ns plantegen. Hem d'utilitzar la nostra raó per entendre i treure profit del món, però també per saber qui som, què volem i per què ho volem. El voler s'enriqueix del coneixement que obre horitzons i que ofereix noves fites i insospitats mitjans per obtenir-les.

L'ésser humà necessita desenvolupar la seva ment i la seva capacitat de raonament crític, al mateix temps que la voluntat i la capacitat de decisió, per poder conduir des de si mateix la pròpia vida.

EL DICCIONARI PER A OCIOSOS: ÈTICA I PROGRÉS

Pels comentaris anteriors, no ens ha de sorprendre que l'extensa entrada que dedica a la veu «Ètica» en el seu *Diccionari per a ociosos* de 1964 estigui centrada en la idea de «progrés». Pel que explica, es veu que Fuster concix molt bé els diversos sentits d'aquesta paraula, així com les contradiccioneries valoracions i els encesos debats que ha suscitat. La llarga reflexió que fa sobre el progrés en aquest article

ha estat àmpliament analitzada per Joan Borja en el capítol setè del seu llibre *La utopia de la ciència: Joan Fuster i la mesura de les coses*.⁹

En una conversa entre Fuster i Júlia Blasco, publicada en el llibre *Joan Fuster: converses filosòfiques*,¹⁰ l'escriptor comenta com va anar parant atenció a la qüestió del progrés, del «progrés com a realitat», com allò que ens facilita la vida i transforma la quotidianitat:

[...] la idea de progrés vaig anar descobrint-la molt a poc a poc. Quan descobries un dia —que és l'exemple que sempre pose: tu imaginat el dolor de queixal de Carlemany, ja està. Prou. És a dir, ja s'ha inventat l'aspirina. Gran Cosa, l'invent de l'aspirina! Però és que ara has entrat en un món en què tot això en aquell moment als Estats Units ja estava arxivat i a Europa encara vivíem —no solament a Sueca— en aquest món diguem-ne Antic Règim, i ideològicament, damunt, vivíem del que deia don José Ortega. I no cal dir l'Unamuno, ja que, a més a més, en aquella època tu llegies els autors espanyols i les tradicions espanyoles. Estic parlant-te dels anys quaranta.

Ara, a mesura que anaves descobrint una cosa, i després en descobries una altra... És a dir, a mesura que vaig perdre un sentit transcendent de l'home, vaig anar dient-me: només hi ha aquesta vida, l'important és traure-li el major rendiment. És a dir, una lluita contra la mort, ajornar la mort, aplaçar el dolor, alimentar la gent, que la gent s'ho passe bé, com millor li done la gana: fornicant, anant al cine o llegint llibres o escoltant Mozart, i totes aquestes coses. Després, resultava que un dia pensaves: ara tinc un trasto d'aquells, un trasto primitiu, un trasto primitiu de segona mà que em va vendre Paco Burguera, i podies posar-hi un disc. I era una cosa que mai no havia sentit ningú a Sueca, que era una música normal. És a dir, començaves a entrar en el món, en les conseqüències de la tecnologia. Començaves a descobrir el progrés com a realitat.

9. J. Borja, (2004), *La utopia de la ciència: Joan Fuster i la mesura de les coses*, Barcelona, Bromera.

10. Júlia Blasco Estellés, (2002), *Joan Fuster: converses filosòfiques*, València, Eliseu Climent.

Jo vaig anar apuntant-me al progrés. Després, evidentment, això anava en detriment d'aquella imatge de l'home que tenia una dicotomia—segons vaig descobrir de seguida en uns altres llibres—entre progrés social, o progrés tecnològic o progrés material—progrés material, per dir-ho ràpidament—i el que ells en deien progrés moral. Una cosa que és un gran *timó*. Una polèmica que ha durat i dura, en la qual el món avança molt, progressa molt materialment, però progressa molt poc moralment. Què vol dir progrés moral?

[...] Mai no s'havien fet tantes animalades com en ple segle XX. Això és, per exemple, una cosa que em deia el senyor Pla moltes vegades quan en parlàvem. Mai un animal com Genguis Khan no va matar tants homes com Hitler o com Stalin, o com la pròxima guerra que esclatarà. Per tant, davant d'aquesta eventualitat que no s'ha de descartar, evidentment el progrés és una cosa—i ara parle del progrés científic i tecnològic—i quasi deu funcionar automàticament. És a dir, hi ha un senyor que està fent equacions i va desenvolupant-les fins que es cansarà i omplirà la pissarra, o amb l'ajuda dels trasters—actualment els IBM i totes aquestes coses, avançarà més. I hi haurà un altre senyor que inventarà uns textos que un dia poden desembocar en uns bombes o en uns artefactes o en uns productes químics funestos, etc. Tot això és de veres. Per tant el problema jo crec que es planteja en el control de l'home sobre uns valors que l'home ha d'afirmar—no valors en el sentit tradicional de la paraula, sinó en el sentit més arran de terra—que són la pròpia supervivència com a espècie en la millor situació possible. Cal afirmar aquests valors com a principi, contra els excessos no del progrés, altoí, sinó de la mala utilització del progrés. (218-220)

Em sembla oportú reproduir aquest llarg text perquè, en conservar l'estil directe de la parla, amb les usuals reiteracions, el·lipsis i encadenament ràpid d'idees, transmet la vivència d'un complex de sensacions associat al raonament i la presa de decisions de l'autor: actitud favorable al progrés material (científic, tècnic), escepticisme en relació al «progrés moral», distinció clara entre el progrés i la mala utilització del progrés, afirmació d'un valor que s'ha de mantenir per sobre de qualsevol altre consideració: «la pròpia supervivència com a espècie en la millor situació possible» i també els objectius

irrenunciables d'«una lluita contra la mort, ajornar la mort, aplaçar el dolor, alimentar la gent, que la gent s'ho passe bé».

En altres textos puntualitza la distinció entre la ciència i els científics. La ciència, ens explica a *Sagitari*, «només és un conjunt de coneixements: saber, saviesa»; el científic, els savis,

són persones com vostè i com jo: pitjors que vostè i que jo, perquè manipulen els ingredients definitius de l'opressió i de la conflagració. Pitjors, doncs, a partir d'aquesta prioritat. I són venals: com tothom, però una mica més. I aquesta «mica més» fa posar la pell de gallina, alhora, als ciutadans subalterns i al David de Miquel Àngel. ¿Quin futur ens preparen els laboratoris, les càtedres, el gabinet? Els individus que hi treballen, ¿quina garantia han de merèixer-nos?¹¹

Aquesta crítica a les febleses y misèries dels investigadors i de les seves institucions contrasta amb la valoració molt positiva de la ciència i de la tècnica que troben en l'obra de Fuster. I, certament, no és contradictori, sinó agut en les seves anàlisis.

Sobre les diferents idees de progrés ja escrivia en *Diccionari per a ociosos*, i aprofundia en la seva crítica a la idea de «progrés moral». Hi ha el «progrés tècnic» que consisteix en «una sèrie complicada de fenòmens que s'origina en els avenços teòrics de la ciència, es tradueix en aplicacions materials, revoluciona els mitjans de producció i amplia les possibilitats de consum i de domini de la naturalesa. En els últims temps, això s'esdevé amb una intensitat i una acceleració sense precedents en la història». Aquest progrés provoca canvis profunds en les formes de treballar i de viure, de pensar i d'actuar, de relacionar-se les persones i els agents econòmics. Ha suposat, en efecte, un canvi fabulós en el comportament i en la mentalitat d'uns quants centenars de milions de persones. La situació creada és totalment nova, i aquesta «novetat» desconfança i desvetlla inquietuds que acaben convertint-se en desconfiança: desconfiança envers el «progrés», envers la «tècnica». Fuster constata que al costat dels «vistosos» «avançatges immediats» i de la força econòmica dels mateixos, hi ha també «l'experiència luctuosa, tràgica, del vigor

11. Joan Fuster, (1993), *Sagitari*, Alzira, Bromera, p. 82.

destrucció que les armes científiques més recents arriben a aconseguir: el malsomni d'una catàstrofe nuclear és justificat i burxador. La llista podríem allargar-la» (44). Però aquest mal ús possible dels avenços científics i tècnics no ens pot fer oblidar la necessitat que en tenim per resoldre els nostres problemes, «la menor fallida del «progrés» ens abocaria a un «regrés» fulminant». L'autor qualifica aquesta afirmació «d'hipòtesi incontrovertible».

Ja des de la II·lustració s'ha parlat de «progrés moral». L'ideal dels il·lustrats va ser la promoció simultània de ambdós tipus de progrés. El desplegament de la Raó ha de millorar la situació de la Humanitat a tots els nivells; la racionalització de la conducta ha d'obrir-nos «el camí de la virtut».

Però aquest sentit unitari i positiu de progrés es trenca en el segle XX. Es considera que la II·lustració ha fracassat en allò que pretenia de més valuós: el progrés moral. Els corrents més crítics del progrés material utilitzen la idea de «progrés moral» com una contrapartida, un contrapunt que posa en relleu les mancances del progrés material: «davant l'accelerada extensió del «progrés material» calia propugnar l'estímul paral·lel d'un «progrés moral» que en fos, ja que no un fre, si una energia compensadora». Però Fuster creu que aquests plantejaments estan alimentats per forces molt reaccionàries: «els predicadors del «progrés moral» antiprogressista exclouen per principi qualsevol rectificació de l'ètica imperant, i quan diuen «progrés moral» només volen al·ludir a una intensificació de la moral tradicional. El terme «progrés», en un tal context, té tot l'aire d'una paradoxa grotesca» (47).

Aquest és el marc de referències a partir del qual Fuster du a terme, en primer lloc, la crítica a l'ètica tradicional, i, en segon lloc, algunes consideracions sobre l'ètica del futur.

CRÍTICA A L'ÈTICA TRADICIONAL

Segons Fuster, l'ètica tradicional (identificada amb les ètiques humanistes) denuncia la situació actual de pèrdua de valors i considera que el progrés tècnic i les formes de vida materialista que genera estan provocant un menyspreu de les persones i posa en greu perill la seva dignitat. Però darrera d'aquesta preocupació per la

Humanitat l'autor creu que hi ha la defensa de la moral conservadora tradicional, estàtica i coercitiva del caràcter dinàmic, plural i canviant de l'ésser humà.

El recel i la protesta, però, procedeixen de sectors ben concrets, inequívocs. Surten del camp de les ideologies que solem anomenar «humanistes» –i, és clar, com un al·legat a favor de l'«home». La tesi genètica i més o menys explícita ve a dir: el «progrés», o certes desviacions del «progrés», amenacen la millor dignitat de l'«home». Moltes i molt distintes alarmes es barregen en l'acusació. Hi ha la denúncia de la màquina, que «deshumanitza» el treball i implanta l'«standardització» unificada i enervant. Hi ha el clamor per la llibertat individual, que la massa gregària, les drogues policiaques i l'elefantiasi de l'Estat, derivats del «progrés», posen en perill. Hi ha el fàstic davant la invasió d'una cultura de pacotilla, la dels *mass media*, exclusivament comercial. Hi ha la por que les descobertes dels biòlegs i dels químics afeixin –posem per cas: la gestació *in vitro*, o la generació sense pare– la mateixa estructura natural de la vida humana. (44)¹²

No ens ha de fer estrany aquesta crítica als «humanistes». Durant la segona meitat del segle XX molts autors han defensat que cal desmitificar certes concepcions de l'home, si no volem traïr-lo. Des de la famosa polèmica entre Sartre y Heidegger¹³ sobre si l'existencialisme és un humanisme o no, molts altres autors (entre

12. Aquesta i altres cites que segueixen es troben en el *Diccionari per a ociosos*.

13. Sartre va fer una conferència a París, el 29 d'octubre de 1945, titulada «L'existencialisme és un humanisme», que va tenir un gran ressò i es va publicar l'any següent (traducció catalana dins J. P. Sartre, *Fenomenologia i Existencialisme*, Barcelona, Ed. Laia, 1982). Dos anys després (1947) Heidegger va escriure *Carta sobre l'humanisme*, en la qual criticava la posició de Sartre. M. Heidegger, *Carta sobre el humanisme*, Madrid, Alianza, 2000.

Recordaré alguns autors del segle XX que s'han situat dins l'humanisme català: Jacques Maritain, *L'Humanisme integral*, París, Aubier, 1936; Emmanuel Mounier, *El personalisme*, Barcelona, Ed. 62, 1964.

També són significatius els llibres de Luc Ferry, *La Pensée 68: essai sur l'anti-humanisme contemporain*, París, Gallimard, 1985; Auguste Escheverry, *El conflicto actual de los humanismos*, Madrid, Peninsula, 1966.

ells Michel Foucault) han criticat les incoherències de l'humanisme d'arrels tradicionals, que no té en compte a l'home real sinó que parteix d'una falsa idealització de la seva essència, i fa propostes que, en lloc d'ajudar a viure, porten a les persones a contradiccions insuperables.

Crida l'atenció en aquesta cita la referència a les innovacions de la biologia, en un escrit com aquest de 1964. Fuster explica aquí una de les qüestions més decisives: les diferents formes d'arribar a la gestació. Ara és ben palesa la rellevància dels temes bioètics i la necessitat de reflexionar sobre les conseqüències de les aplicacions biotecnològiques; però en aquella època tot això era realment incipient i, en referir-s'hi, Fuster demostra que tenia unes antenes molt ben orientades cap a tots els fets decisius que es produïen de forma més o menys pública. Va ser clarivident i s'adonà de seguida que en un futur proper els humans podrien decidir sobre aspectes de la seva vida que abans eren totalment inabordables i això incidiria en les maneres de sentir i percebre la relació amb la natura pròpia i la dels altres éssers humans. Representa un exemple ben clar del que l'autor ens vol explicar: les tècniques proveeixen de recursos que modifiquen les pràctiques humanes i, de retruc, provoquen variacions en les concepcions i les valoracions sobre els elements implicats en aquestes conductes. Les experiències morals tenen a veure amb aquestes tensions entre el bé concebut i les opcions que ofereix la realitat; en una època de canvi intens com la nostra, la reflexió moral ha de ser capaç de repensar a fons les formes i el sentit de l'existència humana.

Els humanistes no desenvolupen aquesta tasca, sinó que pretenen defugir uns canvis que es produiran indefectiblement i que plantejaran moltes preguntes i provocaran desconcert a les persones. La raó ha de ser capaç de copsar les incongruències de l'humanisme i ha de posar al descobert les fal·làcies pseudohumanistes.

No és pas per atzar ni per retòrica que els temerosos de la «tècnica» es treuen de la mànega una tan angoixant apel·lació a la moral. La moral que ells postulen ha esdevingut, sense que ningú no ho pretenguéss, la primera víctima del sotrac econòmic-social. La irrupció de la «tècnica», el «progrés material» i les seves seqüeles, han fet trontollar el sistema ètic

en què vivien els homes de tot el món. I irremediablement, de més a més. Institucions, criteris tabús, els mateixos conceptes de llibertat i de responsabilitat, escala de valors, la *imago mundi* sobre la qual descansa tot això, queden en precari dins una societat que els contradiu o els mediatitza amb el simple fet de la seva organització. (...) La «tècnica», en crear unes noves condicions d'existència, capgira l'ordre moral establert. (47)

Els «humanistes» volen aturar o canviar unes formes de vida que tenen una dinàmica interna imparable. Creuen que hi ha un model de dignitat humana i de valors que han de ser preservats, sense adonar-se que cap model ni ideal és definitiu, ni poden concebre's de forma estàtica. «La seva concepció de l'home i dels vincles socials és desmentida o defraudada pels fets de cada dia».

Tampoc entenen que la ciència i la tècnica no es poden aturar, perquè seria quelcom contrari a la seva naturalesa.

Una «ciència» –o una «tècnica»– que es quedés ençà de les seves possibilitats, no seria per això una «ciència» –o una «tècnica»– més moral, sino una «ciència» –o una «tècnica»– desvalorada: aquesta observació, que no sóc jo el primer a fer, és d'una obvietat diàfana. Autolimitant-se, ni la «ciència» ni la «tècnica» no tornarien a inscriure's en l'òrbita moderadora de la «moral», ni oferirien més seguretats a l'«humanisme». Però, d'altra banda, ni la «ciència» ni la «tècnica», tal com van encaminades, tampoc no es resignarien a cap autolimitació: es regixen per una llei íntima que les empeny a «anar sempre més lluny». (p. 49-50)

Aquesta línia d'argumentació el porta a criticar també altres pensadors com els existencialistes:

Les elucubracions del «moralistes» actuals –tota la gamma dels existencialistes, per exemple– més aviat semblen una última corrupció de la «moral» anterior que no pas el principi o el rempreig d'una «moral» preparada per al *brave new world* imminent. I aprofito els mots del títol que Huxley posà al seu llibre sarcàstic sense comparar-ne el pessimisme. Huxley és també un dels «humanistes» que es malflen del «progrés». Però, en general, tenim dret a unes esperances més somrients. (51)

No és que Fuster sigui un optimista, com tots saben, sinó que considera que la moral i la cultura heretades, el nivell moral de l'ésser humà en el passat i en el present, no són tan bons com per pensar que l'home i el món que vindran seran pitjors.

La societat del futur no conservarà massa afinitats amb la nostra: això no significa, tanmateix, que els homes que hi viuran hauran de ser menys «homes» que els seus congèneres de les societats antigues, presidides pels «humanistes». Un examen sincer d'aquestes societats i d'aquests «humanismes» ens farà recordar que tampoc en elles l'home no va poder desenvolupar-se en la mesura gloriosa a què aspirava. Demà, almenys, disposarà de millors avinenteses. La «ciència» i la «tècnica» li concediran —ja ens concedeixen— un domini com mai no l'havia tingut: domini sobre ell mateix, sobre la seva espècie, sobre les coses, sobre l'univers. Serà una oportunitat egrègia. De la nostra banda, és mesquí de no voler creure que sabrà aprofitar-la. (51)

CONSIDERACIONS SOBRE L'ÈTICA DEL FUTUR

Un assagista com Fuster no està interessat en una formulació sistemàtica de l'ètica, sinó que reflexiona críticament sobre algunes qüestions bàsiques, indetugibles, de les morals del passat i del present i, sobretot, del futur.

Al seu parer, en les diferents concepcions ètiques que es coneixen, hi ha més elements comuns que no sembla a primera vista. El que es troba al darrere de les diverses consideracions del vici, per exemple, és que produeix un mal a la comunitat humana, és «antisocial», i això seguirà sent així. Curiosament, en l'entrada «Temprança» del *Diccionari per a ociosos* Fuster parla del vici:

Mireu-vos-ho bé: els *peccats* que totes les morals condemnem són sempre els mateixos. Més o menys, són els set pecats capitals de la doctrina cristiana: la ira i la luxúria, la gola i la peteca, la supèrbia, l'avarícia, l'enveja. Les diferències d'una moral a l'altra són mínimes: es plantegen en termes casuístics, i l'una serà més de màniga ampla i l'altra més de màniga estreta. Però, en substància, la fixació i la definició dels vicis greus són idèntiques. [...] Aquesta unanimitat pot induir-nos a pensar, com voldrien

els teòlegs, en l'existència d'una «lleï natural», d'una ètica innata, inscrita en la naturalesa humana, anterior a qualsevol religió positiva, a qualsevol sistema filosòfic. No hi crec gaire, per no dir gens. El sentit comú, en canvi, ens explicaria el fet des d'un altre cantó, una mica arran de terra però amb millors garanties de comprensió. La cosa quedaria exposada en dues paraules: les condutces qualificades de vicis o de pecats són repudiades precisament perquè són condutces antisocials. [...] La legislació penal no castiga els *peccats* en les seves manifestacions corrents. Ara: un bon grapat de figures de delictes s'hi relacionen immediatament. No és l'enveja allò que els Estats penen, però sí la injúria o el robarori; no la ira, però sí les lesions o l'homicidi; no la luxúria, però sí l'estupe o la corrupció de menors. [...] El vici, el pecat, és un germen disgregador, dissolvent, deleteri: socava els fonaments econòmics de la societat. (184-185)

Però, a més d'aquestes qüestions permanents de les condutces humanes, s'ha d'abordar la realitat de les transformacions socials i de la reubicació material i mental que requereixen les noves generacions. La moral està estretament vinculada amb la cultura de cada època, amb les formes de vida que genera, amb les condicions materials que les delimiten. La incomprensió del progrés científicotècnic com a font de les formes de vida contemporànies comporta un error d'anàlisi que resulta fatal per entendre el present i fer un bon diagnòstic de futur.

«Ciència» i a «tècnica», avui, desplacen o devoren tot allò que no congenia amb elles. La «moral» dels nostres avis serà literalment inutilitzable per als nostres nés: nosaltres mateixos estem contemplant com s'esfondra de mica en mica. A una societat nova haurà de correspondre una ètica nova: una cultura nova. La «moral» del futur serà una moral que arrelli en les pressions objectives que el «progrés» anirà creant. (51)

Fuster sap que l'ésser humà viu i crea en funció del mitjans que té a l'abast, que tota persona està condicionada per la seva pròpia materialitat (el cos) i per l'entorn humà que li fa d'espill per al seu autoconeixement i li subministra els mitjans d'existència. Si aquesta materialitat de l'ésser humà i del seu entorn és tan important i decisiva, per què deixar-la en un darrer pla quan volem comprendre i

potentia al·lo human? Per què no parlar de les accions humanes en les seves vinclelacions amb els elements materials que les fan possibles?

Si de veritat ens preocupem les persones i la millora de les seves condicions, el patir de les seves necessitats corporals, la seva dependència de l'entorn, les seves possibilitats creatives i la seva set de llibertat. La materialitat configura el seu ser i el seu esperit es forja en el seu al·lany de l'absoluta llibertat. Fuster radicalitza el fet d'aquesta materialitat i arriba a afirmar el que molts filòsofs de la moral consideren un error monumental: el «materialisme biològic». A *Sigüenza*¹⁴ escriu:

Investet: per què no, en la base, en els fonaments, acollir el «materialisme biològic»? La gran desmitificació pendent és, encara, aquesta. Perquè, en qualsevol origen de tot allò que és «actu humanum», hi ha un «jo». No el «jo» dels filòsofs; el de la gent, el de cadascú que s'apinya en els conceptes sociològics de «clases», de «acció», de «partit», de... Tant se val: de tot. [...] L'home —i la dona— no és, no som més que uns processos químics que s'aguanten i canvien segons els estímuls que els rodeixen. I no únicament pel carni de l'aliment, que ja és important. Avui ho és més el de la farmacopea. «Jo» sóc «jo»? Si preme uns determinats fàrmacs, passaré de ser un «neurà» a ser un «escrúpul com cal», o viceversa [...]. «Vosté és vosté i les seues medecines». Vosté es pensa que és vosté —¿i que era «vosté»?— confirmat per una sèrie de productes farmacèutics. M'agradaria saber explicar-ho. Tinc migranya i prenc una aspirina: «jo» sóc «jo» més l'aspirina. ¿Què és ser «jo»? (178-179)

Si Fuster només dignés això, podríem tuitar-lo de reduccionista, però no és el cas. Els elements fonamentals de la vida dels humans són la vivència única de les seves sensacions i experiències, les idees, la raó, la seva petita història biogràfica i la història, en relació dinàmica amb la materialitat del seu cos i de les eines i tècniques que té al seu abast. A *L'home, mesura de totes les coses*¹⁵ afirma:

L'home, a part de biologia, és història: aquesta «història» que li ha fet merèixer-se un lloc separat i solitari en les classificacions

zoològiques. Parlar d'«espècie» —el «espècie» a seques— referint-se a l'home, com es faia referint-se a d'altres animals, és terruampa. I que consti que, en escriure això, no estic pensant per a res en el tuberculos Morant, en l'epilèptic Dostoiévski o el neuròtic Leonardo... (240)

L'entrada «L'home» del *Diccionari per a ociosos* es redueix a aquest text:

La vida de l'home —ha dit algú— no és sinó «una passió inútil». La frase fa bonic, cal reconèixer-ho: d'ingra amb una certa elegància romàntica, i la podem repetir entre les nostres amistats si volem passar-hi per esperits noblement decebuts. Però jo no me l'acabo de creure. En tot cas, m'inclino a suposar que la vida deixa de ser «una passió inútil», quan deixem de *pensar* que és «una passió inútil».

En l'entrada «Sexe» escriu:

(...) l'instint sexual, en l'animal que és l'home, està excepcionalment subjecte a control. Si la carterat és una virtut, és perquè entra dins les possibilitats humanes. En certa manera, per tant, l'ús del sexe és voluntari. És a dir: la faceta d'animalitat que suposa el sexe té tot l'aire de ser deliberada. L'home quan fornicar, fa l'animal, rectoria a l'animal, *perquè vol*.

Fuster defensa la llibertat humana i els «sentits civils». L'«ser humà» té sensibilitat moral, però pot perdre-la. En l'entrada «Llibertat» afirma i alerta:

Un home que s'haigé «acostumat» a viure en un ambient on la subjecció i el dictat superior donen el to, pot «ensordir-se» —quedar «sord»— davant la càrrega de llibertat que el rodeja i l'oprimeix. L'home que, per contra, s'ha «acostumat» a les dolceses de l'opció i del desembaràs, també pot ser «sord» als avantatges de la seva situació. El primer, ensopit per la tirania, probablement no és capaç ni de mesurar la violència de les mutacions que li infligeixen en la seva dignitat; el segon, confiat en les presumpcions garantides legalment, probablement oblidarà la responsabilitat i la precarietat del seu benefici —el benefici de la llibertat.

14. Les pàgines corresponen a l'edició de Bromera, 1993.

15. J. Fuster, (1991), *L'home, mesura de totes les coses. (Obres completes)*, vol. 6, Assaigs 2. Barcelona. Ed. 62.

En *Judex finalis* sentencià: «Tu no has triat la teua vida, i tant mateix n'ets responsable. Aquesta és la paradoxa fonamental que les ètiques, si gosen admetre-la, no acaben de resoldre.» «Perquè l'fill pugui veure's el mateix, li cal la mediació de l'espill. La consciència també en necessita un, d'espill. No ens veiem —o coneixem— sinó mirant-nos en altre.»

L'autor reconeix la dependència d'aquest jo (que pot assumir o no la seva vida, que pot ser autònom o no, que pot fer-se responsable o no) respecte de la seva materialitat biològica, les relacions amb les persones del seu entorn i els costums d'aquest entorn, i té una concepció dinàmica d'aquestes interrelacions.

Les formes de vida del segle XXI no seran les del segle XX. No té cap sentit que l'ètica s'entesi en mantenir les formes de vida caduques i les idees que les justificaven. L'ètica ha de proporcionar orientacions i estímuls per l'acció de les persones que viuran aquestes noves formes de vida, com ja hem vist: «La «moral» del futur serà una moral que arrela en les pressions objectives que el «progrés» anirà creant.» Aquest arrelament en les pressions objectives del progrés ens situa en el panorama de les noves situacions creades i el sorgiment d'opcions i incerteses, com les que ja vivim ara i que s'incrementaran. S'hauran de dur a terme bones anàlisis crítiques d'aquestes situacions, sense prejudicis i sabent que necessitem enfocaments i idees noves que responguin a la realitat i que es justifiquin per les bones conseqüències en el present i en el futur, no en concepcions del món alienes als coneixements científics que es van assolint.

La relació home-natura-cultura ha estat habitualment mal enfocada en les ètiques religioses tradicionals. Fuster és radical en les consideracions al respecte:

Si bé es mira, l'home —l'espècie humana— s'ha passat la vida corregint la Naturalesa. Més encara: podria afirmar-se que l'home començà a ser «home» de veres quan començà a rectificar pel seu compte les realitats «naturals» del seu voltant. (233)¹⁶

16. J. Fuster, (1991), *L'home, mesura de totes les coses. (Obres completes, vol. 6, Assaigs 2*, Barcelona, Ed. 62.

Creo que Fuster ens convida a treballar amb la cultura i la natura per assolir les formes de vida que responguin millor a les necessitats bàsiques de les persones: «la pròpia supervivència com a espècie en la millor situació possible», la «lluita contra la mort, ajornar la mort, aplaçar el dolor, alimentar la gent, que la gent s'ho passe bé», aprendre que es pot esdevenir sec i sord a vivències humanes fonamentals si es renuncia a la relació civilitzada amb els altres i a la capacitat de crítica respecte d'un mateix i de l'entorn.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Joan Fuster:
- Cantar-se d'esperar*. Barcelona, Editorial A. C., 1965.
- Diccionari per a ociosos*. Barcelona, Edicions 62, «El Cangur», 1978; primera edició, 1964.
- Indagacions i propostes*. Barcelona, Edicions 62, 1981.
- Judex finalis*. Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1960.
- Sagitari*. València. Diputació de València, 1985; Alara, Bromera, 1993 (introducció i notes: Enric Sòria).
- Aforismes*. Alira, Bromera, 2002.
- Obres completes*, vol. 4, Assaigs 1. Barcelona, Ed. 62, 1975. Conté: *El decretat de la realitat* i altres.
- Obres completes*, vol. 6, Assaigs 2. Barcelona, Ed. 62, 1991. Conté: *Diccionari per a ociosos*, *L'home, mesura de totes les coses*, *Babels i Babilònies*.
- BRASO Estellés, Júlia (2002), *Joan Fuster: contenses filosòfiques*. València, Eliseu Climent, Premi Octubre d'Assaig.
- Estudis sobre Joan Fuster:
- BOYA, Joan (2004), *La utopia de la ciència: Joan Fuster i la mesura de les coses*. Alzina, Bromera.
- MUNOZ, Gustau (ed.) (2009), *Joan Fuster i l'anàlisi de la realitat social*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- MUNOZ, Jacobo (2004), «Joan Fuster, entre el compromís y el distanciamiento». *Quaderns de filosofia i ciència*, 34, 2004, pp. 61-66.

- RIBERA, Antoni M. (1992), *L'assagisme moral de Joan Fuster*, [Micro-forma] Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- (1993), *La me moral de Joan Fuster*, Barcelona, Curial.
- SALVADOR, Vicent (1999): «Joan Fuster: l'escriptura assagística», *La literatura catalana a internet*, Barcelona, EDIUOC.

El descrèdit de la realitat i la filosofia

Mercè Rius

Universitat Autònoma de Barcelona

Parlar dalt d'una estrada de la faceta filosòfica de Joan Fuster resulta complicar. No solament per la seva pròpia reticència, de sobres coneguda, davant la possibilitat que se l'encabís en el gremi filosòfic, sinó perquè allò que ens ha deixat escrit no es presta gens a l'«exposició d'idees». Guaireu, per exemple, aquest aforisme magnífic, extret de *Judicis finals*: «Tenim tan arrelats alguns defectes, i els sentim tan nostres, que no gosem corregir-nos-els per por que no siguin virtuts. I al capdavall, vés a saber si les virtuts no són això.»¹ Vet aquí ni quatre ratlles que es presenten a una interpretació inacabable: Que si es pot tractar d'una visió sociològica de l'ètica, segons la qual les concepcions del bé poden i han de canviar al llarg del temps. Que si obeix posar a una corrosiva actitud nietzscheana, «més enllà del bé i del mal». Que si deu insinuar-s'hi la concepció existencialista de l'«autenticitat». O realitza, més aviat, una lectura peculiar, caricaturesca i tot, de la doctrina aristotèlica de la virtut? I així successivament.

Cert que, per tal de no esgarriar-nos en disquisicions inconciliables, ens podem demanar abans de res què hi volia dir l'autor. Al capdavall, en *El descrèdit de la realitat*, ell mateix atorgava una importància cabdal – si més no, a l'hora de jutjar un quadre – a les intencions de l'artista. Però crec, vull creure, que la seva pròpia manera d'escriure desmentia un tal precepte. L'aforisme citat se

1. Forma part del recull *Judicis i propòsits*, p. 246. També en formen part el *Diari* i *Proposicions desbordeses*, que citaré igualment al llarg de la meua exposició.